

**BOSHLANG'ICH SINFLARDA QO'LLANILADIGAN METODLAR VA
ULARNING DARS DAVOMIDA TUTGAN O'RNI**

ANDIJON IQTISODIYOT VA PEDAGOGIKA
UNIVERSITETI BOSHLANG'ICH TA'LIM
BIRINCHI KURS TALABASI
NABIJONOVA MUSHTARIY
ILMIY RAHBAR: QANOATOVA NAZOKATXON

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan olib boriladigan dars jarayonida samarali qo'llanishi mumkin bo'lgan metodlar, ularning turlari va har bir metodning o'qituvchi faoliyatidagi o'rni haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: metod, ta'lim metodlari, tarbiya metodlari, interfaol metodlar, pedagogik mahorat.

Kirish

Boshlang'ich ta'lim bosqichi — bu bolada shaxs sifatida qaror topish, mustaqil fikrlash, bilim va ko'nikmalarni shakllantirishning poydevorini qo'yuvchi muhim davrdir. Bu bosqichda berilgan ta'lim sifati nafaqat o'quvchining keyingi bosqichlardagi o'quv faoliyatiga, balki butun umrlik intellektual va ijtimoiy taraqqiyotiga ta'sir ko'rsatadi. Shu boisdan, boshlang'ich sinflarda dars jarayonini samarali tashkil etish uchun o'qituvchidan yuqori darajadagi pedagogik mahorat, bolalar psixologiyasi va yoshga xos xususiyatlarni chuqur bilish talab etiladi.

Ta'lim metodlari bu jarayonda muhim vosita hisoblanadi. Chunki metodlar o'qituvchining bilim berish, tarbiyalash va rivojlantirish vositalari sifatida o'quvchining shaxsiy faolligini uyg'otadi va uni o'zlashtirish jarayoniga faol jalb etadi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (2020-yilgi tahrir)da ham ta'lim jarayonida innovatsion, interfaol metodlarni keng joriy qilish, o'quvchilarni mustaqil fikrlovchi, ijtimoiy mas'uliyatli shaxs sifatida shakllantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan.

Pedagogika fani metodlarga turlicha yondashadi. Jumladan, rus olimi V.I. Zagvyazinskiy ta'lim metodlarini "o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro hamkorligiga asoslangan, didaktik maqsadga yo'naltirilgan harakatlar tizimi" deb ta'riflaydi [1]. Mahalliy pedagog olimlardan T. Yo'ldoshev esa boshlang'ich ta'limda metodlarni o'quvchilar psixologik va yosh xususiyatlariga mos tarzda tanlash zarurligini ta'kidlaydi va metod tanlashda faollik, natijaviylik hamda estetiklik mezonlarini ilgari suradi [2].

Zamonaviy boshlang'ich ta'lim tizimi o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi: o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish, o'qishga nisbatan ijobiy munosabatni

shakllantirish, hayotiy masalalarni hal qilishga yo'naltirish, axloqiy va estetik tarbiya berish. Ushbu maqsadlarga erishish uchun esa dars jarayonida qo'llaniladigan metodlar ilmiy asoslangan, didaktik jihatdan to'g'ri tanlangan va pedagogik mahorat bilan uyg'un bo'lishi zarur.

Ayniqsa, bugungi kunda interfaol metodlarning o'rni beqiyos. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy monologik ta'lim shakllaridan farqli o'laroq, interfaol metodlar (masalan, "Aqliy hujum", "Insert", "Klaster", "Venn diagrammasi" kabi) o'quvchilarning faolligini 35–40 foizga oshiradi va bilimni mustahkamlash darajasini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Shuningdek, PISA xalqaro baholash dasturi natijalari shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinflarda o'quvchini faollashtiruvchi metodlar qo'llanilgan taqdirda, ularning o'qish savodxonligi, tanqidiy fikrlash va masalaga yondashish salohiyati yuqori bo'ladi. Bu esa o'quvchilarning xalqaro mezonlarga mos intellektual rivojlanishiga xizmat qiladi.

Shunday ekan, boshlang'ich ta'limda metodlarni to'g'ri tanlash va ulardan samarali foydalanish — zamonaviy o'qituvchining asosiy vazifalaridan biridir. Ushbu maqolada aynan boshlang'ich sinflarda qo'llaniladigan metodlar, ularning turlari va dars davomida tutgan o'rni haqida atroflicha tahlil qilinadi.

ASOSIY QISM

1. Metod tushunchasi va uning pedagogik mohiyati

Ta'lim metodlari — bu o'quvchilarga bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularning ijtimoiy, aqliy va axloqiy kamolotini ta'minlashda qo'llaniladigan usullar majmuasidir. Pedagogikada metod tushunchasi fanning eng muhim kategoriyalaridan biri bo'lib, u orqali o'quv jarayonining mazmuni amaliyotga tatbiq etiladi. A. V. Khutorskoy metodni "bilim olishga yo'naltirilgan faoliyatni tashkil etuvchi vosita" deb ta'riflaydi (Khutorskoy A. V., 2003). Boshlang'ich ta'limda metodlar ta'lim mazmunini o'zlashtirish vositasi sifatida emas, balki o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtiruvchi, mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va hayotiy ko'nikmalarni rivojlantiruvchi asosiy omil sifatida qoraladi. Bu bosqichda bolaning tafakkuri, xotirasi, diqqat va nutq faoliyati jadallik bilan shakllanayotganligi sababli, metodlar bolaning yosh va individual psixologik xususiyatlariga mos tanlanishi zarur.

2. Metodlarning turlari va ularning boshlang'ich ta'limdagi ahamiyati

Boshlang'ich ta'limda keng qo'llaniladigan asosiy metodlar quyidagilardan iborat: Ko'rgazmali metodlar (vizual metodlar): bu metodlar orqali bolalar tasvirlar, jadvallar, modellar, video lavhalar orqali bilimlarni oson o'zlashtiradi. Masalan, matematikada arifmetik amallarni rangli bloklar yordamida tushuntirish. Amaliy metodlar: o'yinlar, mashqlar, tajribalar orqali bolalar faol ishtirokchi sifatida darsga jalb qilinadi. Bu metodlar konstruktivizm tamoyiliga asoslanadi (Piaget, Vygotsky). Suhbat va hikoya metodlari: bu metodlar o'quvchining og'zaki nutqini rivojlantirishga

xizmat qiladi, ayniqsa o'qish va ona tili darslarida muhim o'rin tutadi. Interfaol metodlar (fikrlar jarchisi, rolli o'yinlar, aqliy hujum va h.k.): bu metodlar o'quvchini faollikka undaydi, guruhda ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Tajriba ko'rsatadiki, interfaol metodlar qo'llangan sinflarda o'quvchilarning bilim o'zlashtirish ko'rsatkichi o'rtacha 15-20% ga yuqori bo'lgan (O'zbekiston Respublikasi XTV, 2022-yil hisobot).

3. Boshlang'ich ta'limda metod tanlash mezonlari

Metod tanlashda quyidagi mezonlarga e'tibor berish zarur: O'quvchilarning yoshi, psixologik va fiziologik xususiyatlari; O'quv fanining xususiyati (masalan, matematika uchun muammoli va ko'rgazmali metodlar, til fanlari uchun suhbat va dramatizatsiya metodlari);

Dars maqsadi va natijasi;

O'qituvchining didaktik mahorati va pedagogik imkoniyatlari. Metod tanlashda shuningdek, Blum taksonomiyasiga asoslanish (bilim, tushunish, qo'llash, tahlil, sintez, baholash bosqichlari) metodikani chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

4. Metodlar va o'quvchining shaxsiy rivoji o'rtasidagi bog'liqlik

Boshlang'ich sinf o'quvchilari shaxs sifatida shakllanishning eng muhim bosqichida turishadi. Shu sababli, qo'llaniladigan metodlar faqat bilim berish bilan cheklanmasligi, balki quyidagi omillarni ham hisobga olgan holda shaxsiy rivojlanishni ta'minlashi lozim: Ijodkorlik: o'yin metodlari, muammoli topshiriqlar orqali o'quvchining mustaqil fikr yuritish salohiyati rivojlanadi; Ijtimoiylashuv: guruhli ishlarda ishtirok etish orqali o'quvchi muloqot ko'nikmalarini egallaydi; Mas'uliyat va mustaqillik: tanqidiy fikrlash va qaror qabul qilishni talab qiluvchi metodlar (masalan, "fikrlar doirasi", "qaror daraxti") o'quvchini ijtimoiy faol shaxsga aylantiradi.

5. Amaliy tajriba va kuzatuvlar asosidagi natijalar

Toshkent, Samarqand va Buxoro viloyatlaridagi 10 ta maktabda o'tkazilgan kuzatuv natijalariga ko'ra (2023-yil), interfaol metodlardan foydalanilgan darslarda: O'quvchilarning savol-javoblardagi ishtiroki 80% gacha oshgan; O'zlashtirish ko'rsatkichi 12–17% ga yuqori bo'lgan; Dars davomida diqqatni jamlash ko'rsatkichi ham sezilarli oshgan. Bu faktlar metodlarning o'ylangan holda qo'llanishi nafaqat dars sifatini oshirishi, balki o'quvchilarning bilimga bo'lgan munosabatini ham o'zgartirishini isbotlaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limda metodlardan samarali foydalanish nafaqat darsning sifatli tashkil etilishiga, balki o'quvchining shaxsiy rivojiga, mustaqil fikrlash salohiyatiga, ijtimoiy moslashuvchanligiga va o'zlashtirish darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, metodlarning xilma-xilligi o'quvchilarning individual qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish, ularning qiziqishini uyg'otish va darsda faolligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa, interfaol

metodlar o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi kommunikatsiyani mustahkamlab, ta’lim jarayonini ikki tomonlama, ya’ni subyektlararo muloqotga asoslangan shaklga olib keladi.

Zamonaviy pedagogik paradigmalarning (konstruktivizm, sotsiokultural yondashuv, faoliyatga asoslangan ta’lim nazariyalari) asosiy tamoyillaridan biri bu — o‘quvchining bilim olishdagi faol ishtirokini ta’minlashdan iborat. Bu yondashuvlar o‘z-o‘zini anglash, tanqidiy fikrlash va ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, bu jarayonlar aynan metodlar orqali hayotga tatbiq etiladi. Shu sababli, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi faqat bilim beruvchi emas, balki to‘g‘ri metodni tanlab, o‘quvchini o‘rganishga ilhomlantiruvchi, yo‘naltiruvchi, hamkor bo‘lishi lozim.

Bundan tashqari, tajriba natijalari shuni ko‘rsatmoqdaki, metodlar to‘g‘ri tanlanmaganda yoki ularning o‘quvchining yosh xususiyatlariga mosligi inobatga olinmaganda, darslar biryoqlama, passiv o‘tadi va natijada bilimlar yuzaki o‘zlashtiriladi. Shu bois, pedagogik faoliyatda metodlarni tanlash jarayoni ilmiy-tahliliy yondashuv asosida olib borilishi, ular psixologik-pedagogik mezonlar asosida asoslanishi zarur. Yuqoridagi mulohazalar asosida quyidagi ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

1. Boshlang‘ich ta’lim metodlarini tanlashda o‘quvchilarning yoshga doir psixologik xususiyatlari, ularning bilish faolligi va individual qiziqishlari inobatga olinishi lozim.
2. Metodlar tizimini ishlab chiqishda fanlararo integratsiyaga asoslangan, innovatsion va interfaol yondashuvlarni birlashtirgan modelga tayangan holda har bir dars uchun mos metodologik konstruktsiya yaratilishi zarur.
3. O‘qituvchilarning malakasini oshirish kurslarida metodlar nazariyasi va amaliyotiga alohida e’tibor qaratilishi, shuningdek, zamonaviy texnologiyalarni ta’lim metodlariga uyg‘unlashtirish masalalari muhokama qilinishi kerak.
4. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun metodik qo‘llanmalar va platformalar yaratilishi, bunda metodlar bo‘yicha misollar, ssenariylar va videodarslar taqdim etilishi maqsadga muvofiq.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, metodlar — bu oddiy vosita emas, balki o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasida ta’limiy hamkorlikni ta’minlovchi ko‘prikdir. Boshlang‘ich ta’limda metodlar orqali ta’lim sifati, o‘quvchining bilim darajasi va shaxsiy rivoji to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’minlanadi. Shunday ekan, mazkur sohada ilmiy izlanishlar, tajriba va tahlillarga asoslangan metodik faoliyatning davomiyligi ta’lim sifatining uzviy kafolati bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zagvyazinskiy V.I. Metodologiya i metody pedagogicheskogo issledovaniya. – M.: Pedagogika, 1996.
2. Yo‘ldoshev T. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.

-
3. G‘ulomova M., Abdullaeva G. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Noshir, 2020.

